

держав постійно діючих комісій з розроблення спільних заходів протидії злочинності, створення цільових структур з питань організації співробітництва між міліцією України й правоохоронними органами суміжних країн СНД, а також – через участь представників міліції України в міжнародних конференціях, нарадах, симпозиумах тощо.

Використана література

1. Голик Ю. В. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию) / В. О. Голик, А. И. Коробеев. – СПб. : Изд-во "Юрид. центр Пресс", 2006. – 215 с.
2. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка: документы ООН // Советская юстиция. – 1992. – № 13-14. – С. 39-40.
3. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности / Губанов А. В. – М. : МАЭП, 1999. – С. 36-47.
4. Мошак Г. Частноправовые аспекты предупреждения преступности в Германии / Г. Мошак, А. Паламарчук // Уголовное право. – 2005. – № 4. – С. 92-95.
5. Холыст Б. Криминология. Основные проблемы / Холыст Б. – М. : Юрид. лит., 1980. – 263 с.
6. Радецький В. Український Інтерпол: шляхом розвитку [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/DIR_UKR/017.htm.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2010 р.

УДК 343.37:343.979

Т.М. Тертиченко

– **ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ДОХОДІВ,
ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ:
■ ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Статтю присвячено ретроспективному аналізу виникнення такого явища, як легалізація злочинних доходів. Виокремлено ключові етапи його генезису та окремі особливості кожного етапу.

Ключові слова: *витоки; генезис; відмивання грошей; легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом.*

Стаття посвячена ретроспективному аналізу виникнення такого явищення, як легалізація преступних доходів. Выделены ключевые этапы его генезиса и отдельные особенности каждого этапа.

Ключевые слова: *источки; генезис; отмыwanie денег; легализация доходов, полученных преступным путем.*

The article is devoted to the retrospective analysis of such phenomena as money laundering. The key periods of its genesis and they main peculiarities are marked out in this work.

Key words: *background; genesis; money laundering.*

Дослідження шляхів протидії такому явищу, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом не може бути повним і всебічним без вивчення його витоків. Не можна не вказати на те, що виявлення відмивання кримінальних доходів значною мірою ускладнюється різнобічною природою поняття "легалізація злочинних доходів". Не лише сам цей термін, а тема в цілому є досить багатобічною та лежить у межах вивчення не лише юридичних, а й економічних та інших наук. Дослідження ж генезису легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, сприятиме розумінню витоків і сутності явища в цілому.

Окремі питання історії виникнення відмивання кримінальних капіталів розглядалися в роботах А.С. Беніцького, І.Є. Мезенцевої, М.В. Бондаревої, О.В. Пустовіта, С.О. Синянського, Г.О. Усатого, О.О. Чаричанського, О.В. Кийвець, О.В. Столярського. Проте, його дослідження в роботах вищевказаних авторів носило більше факультативний характер. Можна сказати, що були розглянуті лише окремі аспекти з історії легалізації злочинних доходів.

Метою ж цієї роботи є дослідження виникнення легалізації злочинних капіталів та розвитку законодавства з протидії цьому явищу.

Історія відмивання грошей – це, перш за все, історія приховування грошей або майна від держави – або від конфіскації, або від оподаткування, чи навіть від комбінації обох. Це тісно пов'язано з історією торгівлі та банківської справи.

Все ж слід вказати, що ніхто не може достеменно сказати, коли почалося відмивання доходів. Проте, існує думка, що історія легалізації незаконних доходів почалася ще тисячі років тому. Так, Стерлінг Сегрейв у своїй роботі "Lords of the Rim" пояснює, як у Китаї торговці приблизно за 2000 років до нашої ери ховали своє багатство від правителів. Адже ці правителі могли просто забрати його, а самого торговця заслати [1]. Що є показовим і нагадує сучасні схеми легалізації, то це те, що торговці переміщали таке майно та інвестували в якусь справу в віддалених провінціях Китаю або навіть за його межами.

Однак, сам термін "відмивання грошей" почав вживатися в науковому лексиконі відносно недавно. Ця тенденція більш яскраво проявляється за кордоном, де вказаний термін широко використовується навіть у нормативно-правових актах. В юридичній літературі можна виділити кілька підходів до вирішення питання про походження цього терміну. Так, деякі

науковці вказують, що згадка про "відмивання грошей" зустрічається ще в 20-ті – 30-ті роки в Сполучених Штатах Америки. В цей період у місті Чикаго дане поняття стали вживати для позначення дій, пов'язаних із введенням у легальний оборот грошових коштів (як правило, металевої монети), отриманих у результаті незаконного обороту спиртних напоїв.

Так, у 1920 році в США вступив у силу в формі 18-ої поправки до Конституції Сполучених Штатів Америки так званий сухий закон, прийнятий Конгресом ще в 1917 році. Відповідно до нього заборонялось виробництво, продаж і перевезення, а рівно ввезення та вивіз спиртних напоїв у США. На практиці реалізація цього закону отримала значну протидію з боку середнього класу, оскільки його представники в значній мірі тим чи іншим чином були залучені до обороту алкогольних напоїв. Тим самим алкогольному бізнесу було завдано значного збитку. Це спричинило виникнення та широке розповсюдження підпільного виробництва спиртних напоїв і їх контрабандне ввезення. На чорному ринку йшов продаж алкоголю за надзвичайно високими цінами. Швидкого поширення набули організовані злочинні угруповання й інші злочинні організації, доходи яких були пов'язані з контрабандою та незаконною торгівлею спиртними напоями.

Наркодільки, шахраї, контрабандисти, викрадачі людей, професійні неплатники податків приписують заснування цього злочинного бізнесу Аль Капоне. Проте відмивання ним і його кримінальною імперією грошей носило обмежений характер, здійснювалося без урахування законів фінансового ринку та законодавства. Саме прорахунки в прихованні характеру грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, дозволили притягти його до відповідальності за результатами проведеного співробітниками Служби внутрішніх доходів США розслідування.

Першим ідеологом відмивання злочинних доходів США розглядають Мейер Ланські, котрий став завдяки своєму кримінальному таланту єдиним у історії головою неіталійського походження найбільшого в світі мафіозного "Синдикату". Ланські будував свою діяльність із використанням переваг номерних рахунків у швейцарських банках, офшорних юрисдикцій і грального бізнесу. Основною метою, яку він переслідував у процесі відмивання грошей, було ухилення від сплати податків [2, с. 34].

За даними ж британського правознавця У. Гілмора, зазначений термін вживався службовцями правоохоронних органів США як професійний жаргонізм, однак, поширився він у ході відомого Уотергейтського політичного скандалу в США в середині 70-х років [3, с. 89].

У цей час термін "відмивання грошей" дійсно вперше з'явився в пресі (1973 р.) у зв'язку з ім'ям президента США Річарда Ніксона й Уотергейтським скандалом. У кінці лютого 1972 р. Ніксон зробив перші кроки з

переобрання на пост президента. Для цього ним був створений спеціальний Комітет із переобрання. Проте реальна кампанія почалася приблизно за рік до цього, коли один з його партнерів, Джордж Мітчед, і міністр фінансів США того часу, Моріс Стенс, почали таємно створювати фінансову базу майбутньої виборчої кампанії. Саме тоді до них стали потоком стікатися анонімні пожертвування, що було заборонено законом, які в подальшому, через підставні фірми, були перераховані в Комітет із переобрання як офіційні платежі. Спочатку анонімний характер пожертвувань, їх перерахування через підставні фірми (фактично легалізація в її сьогоденнішому розумінні) з'ясувалися пізніше, після злому штабу Національного комітету Демократичної партії у готелі "Уотергейт", а сама технологія отримала назву "відмивання грошей". Слід зазначити, що Уотергейтський скандал став першим широко відомим, але далеко не єдиним фактом подібного роду.

Яскравим прикладом тому служить справа Едуардо Орозко, якому в 1978–1982 рр. вдалося на території США безперешкодно легалізувати (відмити) близько 151 мільйона доларів, отриманих від продажу кокаїну та героїну. Для проведення своїх операцій він використав 18 банків, а також рахунки з обміну валюти в Нью-Йорку [2, с. 35].

Однак, більшість науковців схильна вважати, що термін "відмивання грошей" виник і почав вживатися на початку 80-х років. Використовувався він для позначення доходів від наркобізнесу, а точніше для визначення процесу перетворення нелегально отриманих від цього бізнесу грошей у легальні.

Подальша історія пов'язана з пошуком ефективних шляхів боротьби з відмиванням брудних грошей. У кінці 60-х років уряд США став проявляти стурбованість з приводу використання таємних банківських рахунків американськими громадянами, залученими в незаконну діяльність. Такі рахунки використовувалися для: ухилення від сплати податків; маніпуляцій на ринку цінних паперів США; порушення правил внутрішньої торгівлі, торгівлі золотом; розміщення коштів, отриманих незаконним шляхом; переказу грошей, отриманих нелегальним шляхом через позику відмитих грошей.

Спроби уряду США в судовому порядку переслідувати порушників податкового й інших галузей законодавства, котрі використовували рахунки в зарубіжних банках, стикалися з великими складнощами. Оскільки несанкціонована видача інформації про рахунки клієнтів могла погягти за собою притягнення до кримінальної відповідальності, зарубіжні банки, як правило, не сприяли американським службам у розслідуванні кримінальних, податкових або законодавчих порушень, вчинених особами, які користувалися зарубіжними рахунками для приховання незаконної дія-

льності або прибутку. Законодавство про дотримання банківської таємниці було визнане основною перешкодою в запобіганні та розслідуванні незаконної діяльності, оскільки банки, котрі знаходилися під іноземною юрисдикцією, не могли видавати інформацію про рахунки своїх клієнтів.

Уряд США спочатку намагався вирішити вказані проблеми про дотримання банківської таємниці, через дипломатичні канали. У 1969 р., наприклад, США почали попередні переговори зі Швейцарією з метою укласти угоду, яка б дала правоохоронним органам США доступ до інформації швейцарських фінансових інститутів. Укладений договір, проте, був малоефективний. Швейцарський уряд виставив умову про те, що не може бути ніякої видачі банківської інформації щодо дій, які розслідуються Сполученими Штатами Америки (включаючи порушення американського податкового законодавства), якщо вони не містять складу злочину за швейцарським законодавством.

Тоді Конгрес США почав пошук внутрішнього рішення. Відповідно до постанови про те, що "наявність таємних банківських рахунків і секретних банківських фінансових інститутів привела до розповсюдження злочинності серед офісних службовців, є фінансовою основою для організованих злочинних операцій в США, використовується для приховування незаконної власності та "відмивання" незаконно нажитих коштів", у 1970 р. була прийнята ціла низка законодавчих актів, фактично спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів. Зокрема, Конгрес США прийняв три закони, які послужили основою для формування сучасної державної політики в області боротьби з відмиванням брудних грошей: "Про контроль за організованою злочинністю", "Про загальний контроль за розповсюдженням наркотиків", "Про банківську таємницю" [4, с. 54]. Проте на практиці, до введення в законодавство спеціального поняття "відмивання (легалізація) доходів" і відповідальності як за безпосереднє вчинення таких злочинів, так і за різні форми співучасті в них, дотримання звітності про валютні операції не завжди виконувалося, і правосуддя відносилося до цього поблажливо.

На офіційному ж рівні безпосередньо термін, що досліджується, було вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 році. Тоді це поняття тлумачилося як процес приховування наявності незаконного походження або незаконного використання доходів, а також способи представити ці доходи як законні. Аналогічне визначення поняття, що розглядається, датоване 1993 роком. Воно належить Міжвідомчій групі протидії відмиванню грошей (Великобританія), яка визначає "відмивання" як процес, за допомогою якого правопорушники прагнуть до того, щоб приховати справжнє походження доходів від протизаконної діяльності та володіння ними [3, с. 89]. Це були

перші законодавчо визначені поняття "відмивання доходів", які зустрічаються в національних законодавствах Великобританії та США.

Вказані вище визначення дещо схожі. В них не розкривається сутність легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а лише описуються діяння, котрі представляють собою окремі форми вчинення відмивання кримінальних капіталів.

Міжнародна ж спільнота усвідомила важливість протидії процесам відмивання доходів за допомогою ефективної системи засобів, спрямованих на запобігання проникненню злочинних доходів у світову економіку трохи згодом.

Перші кроки міжнародного співтовариства в цьому напрямку можемо спостерігати в Конвенції ООН про боротьбу проти обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Саме цей документ поклав початок створенню та подальшому розвитку антилегалізаційного законодавства. Незважаючи на те, що в згаданій Конвенції безпосередньо поняття "відмивання грошей" не використовується, в ній визначається відповідальність за дії, які за змістом фактично й є формами легалізації доходів від наркобізнесу. Зокрема, в пп. а ч. 1 ст. 3 Конвенції перераховані види злочинів, доходи від яких складають предмет відмивання кримінальних капіталів, а в пп. б цієї ж статті розглядаються способи вчинення легалізації. Таким чином, пп. б ч. 1 ст. 3 Віденської конвенції, у якості кримінального злочину чи проступку пропонує визнати:

(i) конверсію або переведення власності, якщо відомо, що така власність отримана внаслідок будь-якого правопорушення або правопорушень, визнаних такими відповідно до підпункту а) цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні чи правопорушеннях, з метою приховання або утаювання незаконного джерела власності або з метою надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такого правопорушення або правопорушень, з тим, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої дії;

(ii) приховання або утаювання справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, справжніх прав стосовно власності або її належності, якщо відомо, що така власність одержана внаслідок правопорушення або правопорушень, визнаних такими згідно з підпунктом а) цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні або правопорушеннях.

Крім того, пп. с ч. 1 ст. 3 вказаної Конвенції, виходячи з особливостей національних правових систем держав, пропонує визначити карними й наступні дії:

(i) придбання, володіння або використання власності, якщо в момент її одержання було відомо, що така власність отримана внаслідок право-

порушення або правопорушень, визнаних такими згідно з підпунктом а) цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні або правопорушеннях [5].

Але суттєвим недоліком цієї Конвенції у питанні повного та всебічного визначення поняття "легалізації злочинних доходів" є те, що в ній зазначені лише злочини, які пов'язані з виготовленням і розповсюдженням наркотичних засобів.

Наступним кроком на шляху створення законодавчої бази, спрямованої на боротьбу з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, стала Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності. Відповідно до цього документу, відмивання грошей – це процес такого маніпулювання незаконно одержаними коштами (насамперед готівкою), при якому ці кошти набувають цілком законного вигляду.

Слід зазначити, що Стразбурзька конвенція також вказує перелік діянь, які державам пропонується визначити як кримінально карні (ст. 6):

а) перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

б) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом;

і з урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи:

с) набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом;

д) участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із злочинів, визначених відповідно до цієї статті [6].

На відміну від Віденської конвенції, де злочинними визнавались дії з відмивання доходів, отриманих лише від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, Страсбурзька Конвенція суттєво розширює коло предикатних діянь, що являють собою джерело доходів, які легалізуються. Окрім цього Конвенція Ради Європи пропонує країнам передбачити в національних правових системах законодавчо закріплені норми, які б передбачали притягнення до відповідальності, зокрема кримінальної, за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом. Це, на нашу думку, стало поштовхом для становлення та розвитку національних законодавств держав з питань протидії відмиванню злочинних доходів.

Крім того, положення Страсбурзької конвенції знайшли відображення в прийнятій 10 червня 1991 р. Радою Європейського Союзу Дирек-

тиві 91/308/ЄЕС "Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей", у якій, зокрема в ч. 1, закріплені ознаки діянь, аналогічні тим, про які говориться в Страсбурзькій конвенції [7], а згодом й у Директиві 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму" [8].

Втілюючи в життя положення, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах, на початку 90-х рр. окремі держави прийняли закони, спрямовані на боротьбу з відмиванням злочинних доходів. Серед цих країн були, наприклад, Бельгія, Італія, Німеччина та ін. Після прийняття відповідних законів кримінальні законодавства цих країн були доповнені спеціальними нормами, які передбачали відповідальність за легалізацію злочинних доходів. Поняття "відмивання грошей" у законодавствах згаданих держав мало дуже широке тлумачення. Так, у законодавстві Німеччини термін "відмивання грошей" розглядається як впливання майнових об'єктів, що отримані в результаті організованої злочинної діяльності, в легальний фінансово-економічний обіг з метою їх маскуванню [9, с. 38]. Однак, з наведеного прикладу, хоча він і не є досконалим, можна зробити висновок, що поняття "відмивання грошей" є загальним і не обмежується лише грошовими коштами.

Створення ж антилегалізаційного законодавства в країнах СНД, у тому числі й в Україні, розпочалося з ратифікації Конвенції ООН про боротьбу проти обігу наркотичних засобів і психотропних речовин та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності, що в більшості вказаних країн було пов'язане з прийняттям відповідних спеціальних кримінально-правових норм, які встановлювали відповідальність за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, наприклад ст. 193 КК Грузії в редакції 2001 р. визначає відповідальність за легалізацію незаконних доходів, а ст. 243 КК Республіки Узбекистан в редакції 2001 р. – за легалізацію доходів, отриманих від злочинної діяльності. Цікавим також є той факт, що КК Російської Федерації передбачає відповідальність за вчинення легалізації злочинних доходів за двома статтями: ст. 174 КК РФ – за легалізацію (відмивання) грошових коштів чи іншого майна, здобутих іншими особами злочинним шляхом, а ст. 174-1 – за легалізацію (відмивання) грошових коштів чи іншого майна, здобутих особою внаслідок вчинення нею злочину.

Таким чином, можна сказати, що фактично легалізація злочинних доходів виникла завдог до її криміналізації та перших нормативних актів, спрямованих на боротьбу з нею. Отже, систематизуючи фактичні дані з питань виникнення та розвитку цієї проблеми, можливо виділили три

ключові етапи генезису відмивання кримінальних капіталів: виникнення самих дій з легалізації незаконних прибутків; виникнення терміну "відмивання грошей"; законодавче регулювання проблеми.

Крім того, з'ясовано, що розбіжності в законодавчому тлумаченні терміну "відмивання доходів" існують як на міжнародному, так і на національному рівні, що є додатковим аргументом на шляху вдосконалення законодавства, спрямованого на протидію легалізації злочинних доходів.

Використана література:

1. A brief history of money laundering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coutermoneylaundering.com/public/?q=node/6>.

2. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества / [Болотский Б.С., Волеводз А.Г., Воронова Е.В., Калачев Б.Ф.]. – М. : ООО Издательство "Юрлитинформ", 2001. – 248 с.

3. Доля Л. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом / Доля Л. // Право України. – 2002. – № 2. – С. 89-93.

4. Букарев В.Б. Зарубежный опыт в сфере правового регулирования противодействия легализации (отмыванию) доходов, приобретенных преступным путем / В.Б. Букарев, Ю.В. Трунцевский, Н.А. Шулепов // Международное публичное и частное право. – 2007. – № 4. – С. 53-64.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.lau.ua/doc/?code=995_096.

6. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності від 8 листопада 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_029.

7. Директива Ради ЄС № 91/308/ЄС "Про недопущення використання фінансової системи з метою легалізації злочинних грошових коштів" від 10 червня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_148.

8. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму" від 26 жовтня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawua.info/jurdata/dir165/dk165294.htm>.

9. Кернер Х.-Х. Отмывание денег / Х.-Х. Кернер, Э. Дах – М. : Международные отношения, 1996. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2010 р.